

Fremmedeie og lokal næringsutvikling: En eksempelstudie av fiskeindustrien i Finnmark

Knut Bjørn Lindkvist og Arnt Fløysand¹⁾

Denne artikkelen²⁾ undersøker forestillingen i moderne regionalgeografi at økonomisk vekst i distrikter kan finne sted som lokalt basert vekst. I artikkelen diskuteres den plassen som utkanter har i den geografiske arbeidsdelingen og de utviklingsstrategier som regioner med mange fremmedeide bedrifter iverksetter. Søkelyset er spesielt rettet på de forandringer som skjer med lokale næringsliv i utkanter når innflytelsen fra fremmedeide bedrifter øker. Videre diskuteres de muligheter som finnes for oppbygging av lokale kompetansesentre og etablering av arbeidsplasser for utdannet ungdom. I artikkelen ses også på den innflytelsen som fremmedeide næringsliv har på lokale verdisystemer og mentalitet. En dominans av fremmedeide bedrifter synes å påvirke lokale produksjonsstrukturer til å bli mer markedsrettet. Også konsekvensene for lokale samarbeidsnettverk diskuteres. Et eksempel presenteres som antyder at også lokalt eide bedrifter kan bli mindre orientert mot lokalsamfunn enn mot ens egen bedrift. På bakgrunn av denne diskusjonen diskuteres om en egen basert utvikling kan finne sted hvis forutsetningene skal være lokal kompetanse og uavhengighet.

De siste tiårene har nye strategier for regional vekst i geografiske utkantområder fått større oppslutning (Hansen & Selstad, 1999; Isaksen, 1995; Morgan, 1997). Hvordan skal utkantkommuner kunne møte behovet for regional utvikling når man ser de problemene de møter? Både fra regionalpolitikere og i vitenskapelige arbeider er kommet overbevisende signaler om at en utvikling, basert på egne ressurser og muligheter (heretter kalt egenbasert utvikling), er en nødvendig strategi for å omstille og utvikle næringslivet i utkantkommuner (jf. blant annet Hansen & Selstad, 1999), så utfordrende og vanskelig det enn kan høres ut. Svake kommuner er de som minst kan hjelpe seg selv, samtidig som de nettopp forventes å gjøre det. De er heller ikke alene om få slike forventninger rettet mot seg. De rikere regionene og kommunene i sentrale strøk møter det samme presset. Noen sentrumsregioner kan oppleve tendenser til stagnasjon hvis de ikke kan følge opp hva andre sentra gjør. Enhver må klare seg selv som best han kan. I framtiden vil konkurransen mellom regioner bli like hard som mellom bedrifter, skrev Storper og Walker i 1989. Framtiden er nå, og resultatet kan bli nedslående for de mest perifere regioner. Hvilke regioner har i slike tider vekstbetingelser og forutsetninger for å delta i denne konkurransen? Alle kan ikke delta? Kan perifere kommuner i Norge, som kystkom-

munene i Finnmark, delta? Når man ser nærmere på for eksempel finnmarkskysten i allminnelighet og spesielt på kommuner som Nordkapp, har de tilsynelatende noen forutsetninger for å overleve som blivende steder for innbyggerne. Fisken som fiskeindustrien i Norge for en stor del baserer seg på, og som er Norges mest lovende framtidsnæring, finnes rett utenfor finnmarkskysten. En kystkommune i Finnmark som for eksempel Nordkapp er dessuten et internasjonalt turistmål som bidrar til å gi kommunens innbyggere nye inntekter og et mer allsidig næringsliv.

De fleste kystkommunene i Finnmark har likevel fått svekket sitt befolkningsgrunnlag betydelig siden 1970 (Hansen, 1998; Lindkvist, 1986). Også næringslivet i Finnmarks kystkommuner har langsomt forvitret. Nordkapp er en av disse kystkommunene som alle prøver å forandre denne negative utviklingen. Nordkapp kommune ønsker i utgangspunktet å omstille sitt næringsliv (Næringsplanen for Nordkapp, 1999) slik at det både skal bli mer robust med flere foretak og arbeidstilbud, og ved at bedriftene tilvirker produkter de kan selge til konkurransedyktige priser på internasjonale og nasjonale markeder. Samtidig er kommunen bevisst sin identitet som fiskerikommune og turistkommune. Denne identiteten er ikke overraskende ut fra historie og lokalisering

ved Barentshavet og med Nordkapp både som navnegiver til kommunen og som internasjonalt trekkplaster i turistsammenheng. Satsingen på nye tiltak i kommunene tar derfor utgangspunkt i fiskeriene og reiselivsnæringen. Likevel henger befolkningsutviklingen både i kyst-Finnmark og i Nordkapp som en mørk sky over både politikere og befolkning. Hvor kan en ny start begynne?

Både hindringer for vekst, og de lokale forutsetningene for vekst danner hovedgrunnet for forskningsproblemet som stilles i denne artikkelen. Hvilke muligheter har en kommune som Nordkapp til å utvikle sitt eget vekstpotensiale, når man er bevisst hindringene? Utgangspunktet for denne problemstillingen er teoretisk og normativt, og bygger på antakelsen at lokale områder *bør*, helst *må de ha* forutsetninger lokalt for såkalt egenbasert eller *sjølgrodd vekst* (Hansen & Selstad 1999). Denne artikkelen skal diskutere Nordkapps forutsetninger for å få til en vekst som "gror" fram av egne materielle, mentale og arbeidskraftmessige betingelser. Artikkelen konsentrerer oppmerksomheten om den betydningen som et næringsliv med eksterne eiere har for den lokale utviklingen.

Regional utvikling, strategier

Arbeidet for regional utvikling i Norge har i hovedsak fulgt noen hovedstrategier, som kan kategoriseres i to hovedgrupper (Isaksen, 1995). Den første gruppen av utviklingsstrategiene består av *Geografisk omfordeling av investeringer* og omfatter *akkvisjonsstrategier* og *vekstsenterstrategier*.

Av disse omfordelingsstrategiene er *akkvisjonsstrategien* blitt fulgt i årene etter krigen og fram til midt på 1970-tallet. Fra midten av 1960-årene voks også *vekstsenterstrategien* fram, og ble indirekte anbefalt som en fortsatt gangbar vekststrategi for norske utkanter i St.meld. 33 (1992-93) (By og land - Hand i hand). Disse to strategiene var preget av forsøk på geografisk omfordeling av investeringer, enten over alt (akkvisjonsstrategien) eller mer konsentrert (vekstsenterstrategien) (Isaksen, 1995).

Andre benevnelser på disse strategiene har vært "top-down" strategier fordi regional vekst ofte søkes iverksatt gjennom politiske og økonomiske impulser utenfra (Simon, 1990). Svakeststilte geografiske områder, som for eksempel Finnmark, skulle forfordles gjennom en form for positiv diskriminering med investeringer blant annet i infrastruktur og produksjonsanlegg. FINOTRO (Finnmark og Nord-Troms Fiskeindustri AS) ble opprettet av Den norske staten etter den siste krigen i Europa. Selskapet skulle bidra til industrialiseringen av Nord-Norge gjennom produksjon av frossen fiskefilet og hadde hovedkontor i Honningsvåg og filialer rundt om på kysten fra Skjærvøy i Nord-Troms til Vardø i Finnmark.

Akkvisisjon og konkurranse om arbeidsplasser og etablering av bedrifter utenfra forutsetter at bedrifter som søkes "kapret" har et betydelig vekstpotensiale i seg som kan føre til økning av sysselsetting og investering i nye produksjonsanlegg. Så snart denne forutsetningen faller bort, svikter noe av grunnlaget for å bruke akkvisisjon og vekstsentre som strategier for regional vekst.

Den andre hovedgruppen av vekststrategier går under betegnelsen *Egenbasert utvikling* og består av strategier for *lokal ressursmobilisering* og tiltak for å mobilisere lokale aktørers ressurser gjennom såkalte *småbedrifts- og nettverksstrategier*. I perioder med sviktende eksterne vekstimpulser forutsetter disse to vekststrategiene for regional utvikling at veksten *skapes lokalt*, det vil si som *egenbasert utvikling* (Isaksen, 1995). Den egenbaserte utviklingen forutsetter at man lokalt er i stand til å få til en *lokal ressursmobilisering* basert på lokale tiltak og lokale entreprenører. Denne strategien vokste fram mot slutten av 1970-årene i Norden og tok sikte på å utvikle nye arbeidsplasser med utgangspunkt i lokale materielle strukturer som lokale råvarer, lokal infrastruktur og lokal foretaksstruktur. I Nordkapp ble blant annet "Tiltaksprosjektet" for Nordkapp kommune, Fiskarfagskolen og lokalt næringsliv iverksatt for å skape lokale utviklingsprosesser. Målet var å overføre kompetanse fra eksterne til lokale aktører, og deretter håpe at nye ideer og kunnskaper ville slå rot og resultere i nye tiltak. Prosjektet førte til opprettelsen av Kystnæringscenteret i Nordkapp, et kompetansesenter for nærings-

utvikling i fiskerisamfunn. Også utvikling av lokale nettverk og forsterket entreprenøraktivitet ble ansett som viktig for "Tiltaksprosjektet" og for liknende tiltak (Johannisson & Spilling, 1986). Problemene som ofte ikke løses gjennom disse strategiene består i å endre folks vaner, tanker og handlingstilbøyeligheter (habitus) (Spilling, 1991). Hvis man er vant til at myndigheter har ansvaret for å sende tiltak inn i lokalsamfunnet, kreves en ny mentalitet blant mange lokale aktører for å skape sjøl og bli entreprenører.

Den siste utviklingsstrategien som har vokst fram som en strategi for *Egenbasert utvikling* så enda mer eksplisitt på utvikling av *nettverk for småbedrifter* som kunne spesialisere seg på deler av produksjonskjeden, innenfor selve produksjonsprosessen. Gjennom nettverk kunne små bedrifter også lære av hverandre og i fellesskap hjelpe til med oppbygging av lokale kompetansemiljøer. Kunnskaper har lenge vært oppfattet som en produksjonsfaktor, det nye er synet på kunnskapen som en prosess preget av såkalt refleksiv akkumulering (Amin & Thrift, 1997; Lash & Urry, 1994). Gjennom lagringen av kunnskap lokalt skapes lokale kompetansemiljøer som får forsprang for alle typer av konkurranse mellom regioner og foretak. Stikkord for disse miljøene med refleksiv akkumulering slik de for eksempel finnes i lokale læringsbanker, kan være næringshager eller kompetansemiljøer eller territorielle produksjonssystemer med aktivt virkende nettverk av små og mellomstore bedrifter.

Mens den lokale ressursmobiliseringen var ment som en regional utviklingsstrategi over alt, var nettverksstrategien ment å konsentreres om steder med de tilstedeværende (kontingente) forutsetningene for etablering av foretak som samarbeidet i nettverk.

De fire strategiene framstilles av Isaksen (1995:24) slik det framgår av tabell 1.

De lokale samfunnene må være i besittelse av egne ressurser og aktørene som må ha

vilje og evne til å ta dem i bruk hvis hovedtanken som ligger bak strategien for *Egenbasert utvikling* skal ha noe for seg. Forutsetningen om deltakelse betyr at relevante og lokale aktører deltar i nettverk sammen med andre. Disse to kravene om ressurser og deltakelse forutsetter at utkantsamfunnene har en legitim rett til å bruke ressursene, at de har disposisjonsrett over dem eller eiendomsrett til ressursene. Rett til å ta i bruk lokale ressurser vil da kunne være en nødvendig forutsetning for egenbasert næringsutvikling, men tilstrekkelig er den ikke. Ikke minst vilje og evne blant de økonomiske aktørene eller bedriftene til å ta disse lokale ressursene i bruk sammen med andre, er likestilte forutsetninger som eiendomsrett og må også være til stede. Økonomiske aktører i lokalsamfunnet må være i stand til å utvikle og omstille det næringslivet de deltar i og effektivisere bruken av produksjonsfaktorer etter behov. Denne forutsetningen kan også knyttes til Lash & Urry's (1994) syn på kunnskap som en viktig produksjonsfaktor, kanskje den viktigste (Lundvall, 1992). Evnen til å lære hvordan mulighetene skal brukes, er også en nødvendig forutsetning for lokale områder som vil delta i en økonomi preget av globale prosesser.

Nordkapp kommune gir en god anledning til å analysere disse to vekstforutsetningene; eierrettighetene og evnen og viljen til omstilling gjennom læring. Regionen preges av et næringsliv som for en stor del har sine eiere utenfor Finnmark (et fremmedeid næringsliv), men lokale vekstbetingelser vokser fram ettersom lokale aktører lærer å ta i bruk ressurser som fortsatt er tilgjengelige. Mens aktører med røtter i lokalsamfunnet bestyrer andres bedrifter bygger de langsomt opp ny kompetanse og ferdigheter som kan omsettes til ny sosial og økonomisk kapital som selv eksterne samarbeidspartnere må ta hensyn til (Fløysand & Lindkvist, 2001).

Tabell 1 Hovedtyper av strategier i regionalt utviklingsarbeid (etter Isaksen, 1995: 24)

	<i>Satsing over alt</i>	<i>Konsentrert satsing</i>
Geografisk omfordeling av investeringer	I. Akkvisisjon	II. Vekstsenterstrategi
Egenbasert utvikling	III. Lokal ressursmobilisering	IV. Småbedrifts- og nettverksstrategi

Fleksibilitet er alfa og omega

Den grunnleggende motivasjonen blant økonomiske aktører for økonomisk og geografisk restrukturering eller omstilling er deres søken etter økonomiske tilpasninger som gir dem frihet til å kombinere produksjonsfaktorene på en måte som styrker deres konkurranseposisjon (Knox & Agnew 1998; Porter, 1987). Færrest mulig bindinger til sted, arbeidskraft og produksjonsprosesser kan i utgangspunktet være å foretrekke framfor stive og varige relasjoner og strukturer som innsnevrer friheten til å manøvrere. Foretakene kan sette bort delproduksjon til eksterne virksomheter og etablere geografisk arbeidsdeling for å få til fleksible produksjonsstrukturer. Fordeler ved hvert sted (for eksempel god tilgang på faglært arbeidskraft eller råvarer) kan da utnyttes. En annen form for fleksibilitet er knyttet til en friere måte å organisere arbeidsoppgavene i bedriften på. Bedriften kan skifte mellom flere typer av produksjoner eller bruke arbeidskraften fleksibelt.

To hovedgrupper av teknologier har gjort større desentralisering og fleksibel oppdeling og organisering av virksomhetene mulig (Knox & Agnew, 1998). Disse teknologiene er sirkulasjonsteknologiene som er viktig for den geografiske fleksibiliteten og som gjør transporten av varer lettere, raskere og relativt billigere, og som sikrer kommunikasjonen mellom aktørene. Dermed kan markeder nås som tidligere lå langt borte. Markedet utvides, men konkurransen blir hardere, det blir flere muligheter, men også en vanskeligere hverdag for bedrifter som ikke lenger kan bruke avstand for å beskytte virksomheten mot konkurranse. Den andre hovedtypen av teknologier som har økt foretakenes muligheter til å bli funksjonelt fleksible er de teknologiene som anvendes i produksjonen.

Parallelt med flere muligheter til å sende varer og informasjon over lange avstander, er friksjonene blitt redusert som kunne forstyrret bruken av sirkulasjons- og produksjonsteknologiene. Større muligheter ved hjelp av nye teknologier til å kjøpe og selge billigere på nye steder er fulgt opp av de offentlige myndighetene med nye typer av reguleringer. Både tollreduksjoner gjennom WTO (World Trade Organization) og ned-

bygging av tollsatsene mellom deltakerlandene innenfor handelsblokkene åpner for at aktører i et land nå kan sende varer til markeder i et annet land på en langt friere måte enn tidligere. Innenfor de avtalene som inngås kan det i markedene ikke diskrimineres mot eksterne bedrifter som vil etablere seg eller bare selge sine varer der.

Denne teknologiske utvikling og liberalisering av adgangen til markedene har krevd at landene lot sine egne bedrifter få ta del i den økende internasjonale aktiviteten. Frie markeder og grensesprengende teknologier nødvendiggjør også at produksjonsbedrifter både i produsentland og kjøperland settes i stand til å konkurrere uten å skulle stoppes av lokale lovmessige eller kulturelle begrensninger siden ingen økonomiske aktører lenger kan vernes mot konkurransen rundt dem. I et land som Norge er de særlige monopolistiske ordningene for tørrfisk, saltfisk og frossen fisk opphevet. Med noen begrensninger er retten til å eksportere fisk blitt fri for de fleste.

Teknologiene som har åpnet for større fleksibilitet, har derfor tvunget fram omfattende liberalisering også av den økonomiske aktiviteten blant landenes egne bedrifter slik at de kan hevde seg i den internasjonale konkurransen.

Teknologiene og dereguleringen av markeder har videre stimulert til omfattende endringer i foretakenes organisering av sine produksjonsaktiviteter. De organisatoriske strukturene som de enkelte funksjonene "bakes" inn i, påvirker lokaliseringen og oppdeling av hele verdikjeden³). Sammenhengen mellom hver del av verdikjeden kan bli forandret og produksjonsenhetene lokalisert der forholdene er gunstigst for selskapet. De strukturelle endringene skaper en ny geografiske arbeidsdeling og får konsekvenser for de tilhørende sosiale relasjonene.

Restruktureringen kan vise seg gjennom den geografiske atskillelse som skjer mellom enheten for nyskaping og produksjonsenheten, mellom den administrative enheten og den styrte enheten. Beslutninger, nyskaping og kontroll blir atskilt fra produksjonen. Lokalisering som følger slike styringer, vil prøve å minimalisere kostnader, effektivisere teknologien og intensifisere produksjonen og organisasjonen. Foretak som er i stand til å restrukturere sin virksomhet, er i stand til å

velge mellom alternative lokaliseringssteder og skifte mellom funksjonsformer etter behov. Slike strukturelle endringer kalles for omstilling eller restrukturering og er en eller flere av de intensjonelt igangsatte prosesser i foretak for å forandre teknologi, markedstilpassning, organisatoriske og institusjonelle strukturer (Hansen & Selstad, 1999; Lovring, 1989). Foretakene kan arbeide målrettet (intensjonelt) for å omstille seg fordi de vil sikre sin eksistens og tilpasse seg det som skjer i bedriftens eksterne miljø. Tilstedeværelsen av fremmedeide bedrifter i norske utkanter er ofte et resultat av disse strategiene for omstilling og fleksibilitet som kompetente og evnerike foretak i andre deler av landet har gått gjennom.

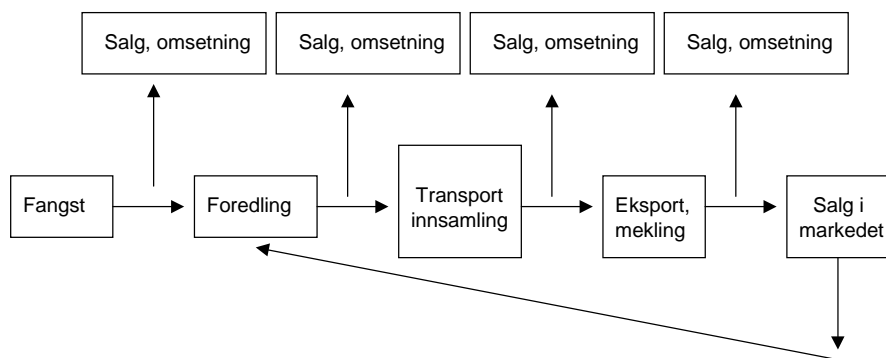
De strukturelle betingelsene for geografisk oppdeling av funksjonene i verdikjeden utgjør noe av handlingsgrunnlaget for økonomiske aktører. Foretak kan gjennomføre investeringer og opprette avdelinger i nye regioner av flere grunner (Dunning, 1988; Lindkvist, 2001). For mange foretak er *ressursmotivet* viktig. Foretaket starter med virksomhet for eksempel i utkantene for å få lettere tilgang på ressurser. Slike ressurser kan favne vidt, fra fisk til merkevarer eller kompetanse. For etableringer i Finnmark vil nok råvaretilgangen veie sterkt. Et annet viktig motiv for foretakene er *effektiviseringsmotivet*. Enkeltbedriftene i konsernet kan kanskje oppnå samdriftsfordeler og skalafordeler lettere hvis nye avdelinger opprettes andre steder slik at produksjonspotensialet for konsernet som helhet kan tas ut. Effektiviseringsgevinsten kan også hentes ut gjennom lavere arbeidskraftkostnader, bedre offentlige støtteordninger eller lavere transportkostnader. Et tredje motiv for etableringer av eksterne avdelinger av et konsern kan være *markedsmotivet*. Markeder kan være attraktive fordi varene kan selges til bedre priser her, eller viktige kunder finnes i slike markeder, eller konsernet gjennom en etablering i markedet kan omgå handelshindringer. Det fjerde motivet for etablering i andre regioner betegnes som *det strategiske motivet*. Konsernet ønsker kanskje å overvåke konkurrenter eller følge markedsutviklingen nøye. Noen ganger kan oppkjøp og lokalisering i dette markedet derfor være nødvendig. Når fremmedeide foretak etablerer avdelinger gjennom oppkjøp eller nyetableringer i Finnmark er det grunn til å tro at ressursmotivet og effektiviseringsmo-

tivet ligger til grunn for disse handlingene. Lokalisering i Finnmark innebærer at man både oppnår direkte adgang til ressursene gjennom eierskap i fiskeflåten og større grad av kontroll med ressursene, blant annet gjennom tette relasjoner til aktørene i fangstleddet. Nærhet til ressursene bidrar dermed også til å redusere transportkostnadene slik at bedriftene kan oppnå en mer kostnadseffektiv drift. Men også det strategiske motivet kan ligge til grunn for lokalisering i Finnmark. Både regionalpolitiske prioriteringer og overvåkning av russiske selgermarkeder for råfisk kan gjøre det strategisk gunstig å etablere seg i Finnmark.

Samlet sett vil både de strukturelle prosessene og foretakenes tilpasninger gjøre fleksibilitet til den viktigste mekanismen foretakene disponerer over for å nå mer overordnede overlevelses- og inntjeningsmål. Flexibilitet er derfor "alfa og omega" for økonomiske foretak som møter omskiftelige markeder. Situasjonen er heller ikke annerledes for fiskefabrikkene i Finnmark. På den andre side vil fleksibiliteten til bedriften kunne bety mindre fleksibilitet for utkantsamfunnet som knytter sine interesser og aktiviteter til fremmedeide bedrifter de har liten kontroll med.

Organiseringen av verdikjeden og lokal respons

Ikke bare fiskeindustrien i Nordkapp, men fiskeindustrien i Finnmark eies for en stor del av foretak sørfra og fra Troms fylke (Jakobsen & Fløysand, 1998). I det norske fiskerisystemet er derfor en nasjonal arbeidsdeling etablert med produksjon i nord og eierfunksjoner lenger i sør. Den geografiske arbeidsdelingen er altså koblet til oppdelingen av verdikjeden (jf. note 2). Verdikjeden i fiskerisystemet består av fangstledd, produksjonsbedrifter, transportsektoren, innsamling og eksportleddene, til slutt salgsaktivitetene blant sluttkundene i markedene (figur 2). Gjennom oppdelingen i funksjoner og opprettelsen av selvstendige enheter til å iverksette hver funksjon, har eierselskapene blitt i stand til å plassere bedriftene geografisk der deres produksjonsoppgaver lettest lar seg utføre.

Figur 1 Verdikjeden i fiskerisystemet

Av de funksjonelle leddene i verdikjeden er primærproduksjonen i fangst og foredling som regel lokalisert til fiskeridistriktene, ofte i utkanten. Administrasjon og salgslodd derimot ligger ved konsernets hovedkontor, ofte i sentrum. De geografiske og funksjonelle mønstrene som blir resultatet av disse måtene å organisere økonomiske aktiviteter på, resulterer i den geografiske arbeidsdelingen i fiskerisystemet slik situasjonen i Finnmark viser. Studier av konsernbedrifter viser at de lokaliserer produksjonsanleggene sine etter kriterier som er fordelaktige for konsernet og ikke nødvendigvis for regionen hvor bedriftene er lokalisert (Storper & Walker, 1989).

Når produksjonsforholdene som finnes i den internasjonale fiskeindustrien øker konkurransepresset mot selskapene i den norske fiskeindustrien, forskyves vanskelighetene geografisk mot utkantene fordi presset ofte kommer mot de leddene av verdikjeden hvor produksjonen kan effektiviseres. Vanskelighetene skyldes konkurransen fra land med lavere kostnader på produksjonsfaktorene (Knox & Agnew, 1998). Denne utviklingen har Finnmark møtt fra tiden omkring 1980 da Alaska-pollocken ble introdusert i europeisk fiskeindustri som substitutt for torsken i filetbløkken. Høye faktorkostnader (høy råstoffpris og høye lønninger) i forhold til konkurrentene har gjort fiskeindustrien i Finnmark mindre konkurransedyktig. Selselsettingen i industrien er gått ned, filetproducentene opplever at prisene er presset, verdiskapingen synker sammenlignet med fiskeindustrien i resten av landet (FIDA,

1999). Økt verdiskaping i fiskeindustrien i Finnmark skulle derfor skje ved omlegging i produksjonen, nye produkter og nye organisasjonsformer. Hvordan industrien i Finnmark møter disse utfordringene må imidlertid også ses som en funksjon av den makt eierkonsernet utøver gjennom den geografiske arbeidsdelingen. Den internasjonale konkurransesituasjonen, og forpliktelser overfor opparbeidede markeder, kan medføre at konsernet velger å opprettholde produksjonstilpasninger som er gunstig for konsernet, men som reduserer industriens betydning i Finnmark. Forutsetningene i akquisisjonstrategiene om å sende vekstimpulser inn i utkantene var dermed i ferd med å bli borte.

Ny regionalgeografi og hypoteser om lokal respons

Når den nye regionalgeografien legger vekt på mulighetene lokale områder har i en global verden, er en forutsetning at kontingensfaktorer (påvirkningsfaktorer som finnes i lokalsamfunnet) virker positivt for regionene, at utkantene utvikles. Det vitenskapsteoretiske utgangspunktet for kontingensdiskusjonen er at variabler eksisterer uavhengig av om det kommer i stand relasjoner mellom disse variablene. Det er ingen nødvendig forutsetning at det etableres slike relasjoner for at variablene skal bestå. På en måte kan derfor forhold mellom slike variable sies å være tilfeldige, relasjonene dan-

nes eller de dannes ikke, men hver for seg eksisterer variablene uansett. Jakobsen (1993) synes å mene at sameksistensen mellom to relativt uavhengige variable likevel ikke er helt uten fusjonerende aspekter når han antyder at relasjonene representerer "latente" muligheter.

Forholdet mellom elementer er altså tilfeldig i den forstand at forholdet ikke behøve å inntreffe fordi elementene ikke er avhengige av hverandre, men når de først er der, så influerer de på hverandre (Clove *et al.*, 1991; Sayer, 1992). Sayer (1995:28) bruker kontingensbegrepet sammen med begrepet "ekstern", og sammenligner begrepsparene "ekstern og kontingent" som forskjellig fra "intern og nødvendig". Eksterne forhold er ikke relatert til objekters interne og nødvendige relasjoner eller til vaner, men til den mer tilfeldige innflytelse ytre faktorer har, forhold som i seg selv ikke er en forutsetning for essensen i objektene.

Samvirket mellom variablene kan like gjerne føre til negativ som til positiv regional utvikling. Hvorvidt utviklingen for en utkantregion blir positiv, vil avhenge av substansen i, og påvirkningskraften til de variablene som kobles.

Diskusjonen til nå kan oppsummeres med å understreke at eksternt eierskap i teorien utøver sterk innflytelse i de regionene hvor de har produksjonsanlegg. Eierskapet influerer på produksjonsstrukturen og de virkningene denne strukturen har lokalt. Eksterne eiere kan styrke det lokale produksjonssystemet eller gjøre det mer eller mindre maktesløst. Innflytelsens effekt eller retning vil imidlertid bestemmes av de kontingente relasjonene mellom determinerende variable. De regionale konsekvensene vil for eksempel avhenge av måten variablene *eksternt eierskap* er koblet til *lokal kultur* og til *lokale maktforhold*. De vil også være påvirket av måten aktørene fortolker handlinger i omgivelsene eller de romlige tankeskjemåne de disponerer over (van Bakel *et al.*, 1999). I rapportene som er trykt i Lindkvist & Fløysand 2000 er *eksternt eierskap* direkte eller indirekte en gjennomgående faktor som knytter den lokale tilpasningen til eksterne eller såkalte globale prosesser. I analysen av hvordan fiskeindustrien tilpasser seg kobles *eksternt eierskap* med *ressursnedgang* og *lokal kultur*; (Aasebø & Roalsvik,

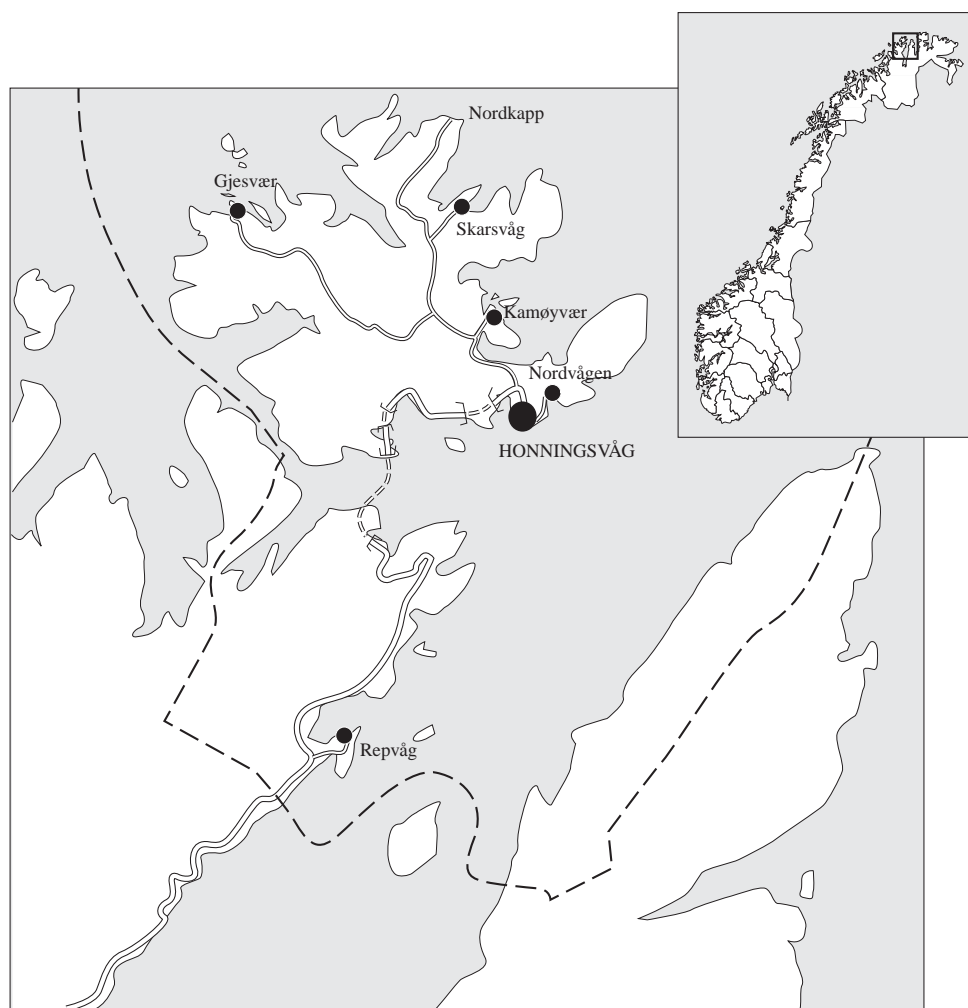
1999; Bjørge, 1999; Shanmugagaratnam & Tønnesen, 1999). Den lokale responsen er også farget av disse relasjonene (van Bakel *et al.*, 1999). Hvilke føringer for intern og lokal utvikling legges dermed av eksternt eierskap? Hva er det med eksternt eierskap som får slik dyp innflytelse, som utgjør den strukturen i Nordkapp som så sterkt bestemmer den lokale responsen?

Denne artikkelen vil først gi en empirisk, analytisk beskrivelse av den virkningen eksternt eierskap har på lokal utvikling. Artikkelen diskuterer hvordan lokale aktører i Nordkapp møter globale utfordringer innenfor en kontekst av eksternt eierskap og konsentrasjon om lokale ressurser. Gjennom disse eksemplene antydes hvordan lokale områder med mange eksterne eiere kan legge grunnlaget for egen vekst, eller om de viser seg lite egnet til å drive fram en positiv regional utvikling. Finnes med andre ord handlingsrom i Nordkapp for vekst på egne premisser?

Presentasjon av Nordkapp og fiskeindustrien

Nordkapp kommune er Norges nordligste kommune og ligger på 71° nord (figur 2) ved Barentshavet. Kommunen har 3.500 innbyggere, og har hatt en befolkningsnedgang på nesten 2.000 mennesker de siste 35 årene. I de nærmeste havområdene utenfor Nordkapp og Finnmarkskysten fanges mellom 30 og 40% av den fisken som landes i Norge, målt etter verdi (Lindkvist 1996).

Alle fiskebedriftene i Nordkapp er helt eller delvis eid av konserner som har hovedkontoret i andre norske fylker. Tabell 2 viser eierforhold våren 1999, hvilken produksjonsinnretning bedriftene har og hvor mange mennesker de sysselsetter. Én av fiskeindustribedriftene i Nordkapp har eiere fra Sunnmøre, tre bedrifter har eiere fra Troms, mens den "lokale" bedriften eies med 50% av interessenter fra Sunnmøre⁴). Styringen av denne bedriften er imidlertid lokal. Produksjonen i alle disse bedriftene er konsentrert om produksjon av saltfisk til markeder i Portugal, Brasil og Spania og fersk fisk til andre norske bedrifter og til Danmark.

Figur 2 Nordkapp kommune og steder på Magerøya med fiskeindustribedrifter

Tabell 2 Fiskeindustrien i Nordkapp våren 1999

Bedrift	Antall ansatte	Produkter	Eierforhold
Jangaard Export, Gjesvær	27	Saltfisk, ferskfisk	Eksternt eid
Skarsvågfisk, Skarsvåg	8	Saltfisk, ferskfisk	Eksternt eid
Nordkappbruket, Kamøyvær	34	Saltfisk, ferskfisk	Eksternt eid
STOFI, Honningsvåg	39	Saltfisk, ferskfisk	Delvis lokalt eid, lokalt styrt
Nordvågen A/S	40	Saltfisk, ferskfisk, fersk filet, konsumlodde, frossenfisk hel	Eksternt eid
Sum	148	Mest saltfisk	Nesten bare eksternt eierskap

Kilde: van Bakel et al., 1999 og Aasebø & Roalsvik 1999

Tabell 3 Sysselsetting i fiskeindustrien i Nordkapp 1980 og 1999, total sysselsetting 1980 og 1997

År	Antall arbeidere i fiskeindustrien	Total sysselsetting i Nordkapp	Sysselsetting i fiskeindustrien i % av all sysselsetting i Nordkapp
1980	314 (konvensjonell produksjon + fryserier) Totalt fiskeindustri: 409*	2.421 **	16,9%
1997	148 (tall fra 1999) ***	1.432	10,3%

Kilder: * FIDA 1999** Bjørnavold et al., 1987, ***muntlig informasjon fra fiskeindustrien

Stort sett er bedriftene mellomstore som fiskeindustribedrifter med om lag 30-40 sysselsatte, knapt 150 mennesker arbeider i den lokale fiskeindustrien til sammen. I Nordkapp kommune leveres fisken av den lokale fiskeflåten og av norske og utenlandske trålere. Nordkapp kommune er også en stor reiselivskommune med om lag 200.000 turister som besøker Nordkapp-fjellet hver sommer. I sentrum av Honningsvåg finnes 4 hoteller (derav 3 med eksterne eiere) med nesten 700 senger, i resten av kommunen 7 større eller mindre hoteller med 1000 senger. De største hotellene i kommunen eies av RICA-kjeden som har hovedkontor i Oslo. Dette konsernet eier også opplevelsessenteret på Nordkapp. I resten av denne artikkelen skal vi imidlertid konsentrere oss om fiskeindustrien.

Eierforholdene i fiskeindustrien er et resultat av de strukturelle endringene for næringslivsbedrifter og som følger av nye rammevilkår for disse aktørene, slik det hittil er gjort rede for. Konsekvensene lokalt kan være forandringer i lokale produksjonssystemer, nye driftsvilkår for lokale bedrifter og endringer i sosiale relasjoner mellom mennesker (Lovering, 1989).

Konsekvenser for Nordkapp av restruktureringen av fiskeindustrien

Fremmede eieres overtakelse av fiskeindustrien i Nordkapp har funnet sted i løpet av de siste 30 årene, og særlig siden midten av 1980-årene. Konsekvensene har vært store. Tabell 3 viser utviklingen i sysselsetting i fiskeindustrien i Nordkapp fra 1980 til 1999, og andelen av sysselsatte i fiskeindustrien i forhold til den totale sysselsettingen i kom-

munen fra 1980 til 1997. Tabellen viser at den totale sysselsettingen i Nordkapp er gått markert tilbake fra 1980 til 1999. Det samme har skjedd med beskjeftigelsen i fiskeindustrien. Mens sysselsettingen i fiskeindustrien i 1980 i alt var på over fire hundre personer, var dette tallet redusert til knapt 150 tjue år seinere, en reduksjon på nesten to tredjedeler. Sysselsettingen i konvensjonell fiskeindustri og fryserier (som inkluderte filetfabrikkene) var på 314 i 1980 og ble mer enn halvert fram til 1999.

Produksjonsstrukturen fra 1980 er forandret som tabell 4 indikerer. Mens Nordkapp tok mot i alt 133 tusen tonn fisk i 1980, hvorav 14 tusen tonn var torskefisk, var det totale kvantum fisk redusert til 25 tusen tonn i 1995, men nå som torskefisk, og økte så til vel 31 tusen tonn torskefisk i 1999 (totalt 33.265 tonn). Nedgangen i kvantum henger sammen med ressursproblemer og at produksjonen av loddemel og olje er nedlagt, det samme er rekeproduksjonen. Ilandføring av lodde som ga store utslag i kvantum stoppet derfor helt opp i mange år. Økningen i mottaket av torskefisk henger sammen med forandringer i anvendelsen, fra filet til saltfiskproduksjon.

Tabell 4 Fisk levert i Nordkapp kommune (tonn)

Fiskeslag	1980	1995	1999
Torskefisk	14.045	25.006	31.113
Annen fisk og skalldyr	119.019	428	2.152
Sum	133.064	25.434	33.265

Kilde: FIDA, 1999

En fullstendig og gjennomgripende struktur-omveltning i fiskeindustrien i Nordkapp har med andre ord funnet. "Opp av asken" er vokst fram en fiskeindustri som trenger mye torsk og lite folk.

Funksjonstapping

Oppdelingen av verdikjeden skaper som nevnt grunnlaget for en geografisk arbeidsdeling som gir periferien bestemte og avgrensede oppgaver. Saltfiskproduksjonen som foregår i Gjesvær, Skarsvåg, Kamøyvær, Honningsvåg og Nordvågen, og som er typisk for den norske saltfiskproduksjonen, er stort sett framføring av noen få sorteringer til et marked i Portugal, og i mindre grad til Spania, Brasil eller noen afrikanske land. Noen få produkttyper går altså i store mengder til et bestemt marked, og selges både gjennom etablerte bedrifter og noen nye som prøver seg i markedet. Disse produksjonstypene krever liten administrasjon på produksjonsstedene, bedriftene har ikke markeds- og ledelsesfunksjoner her. I tre av bedriftene i Nordkapp utøves for eksempel ledelsesfunksjonen av en person i hver av bedriftene som samtidig er involvert i den daglige praktiske produksjonen. Denne delen av produksjonsprosessen er åpenbart effektiv og skaper økonomiske konkurransefordeler.

Med utgangspunkt i denne geografiske oppdelingen av verdikjeden skapes kompetanseskille mellom regioner som avgjør deres framtidige utvikling. For det første blir det mindre av arbeidsplasser i salg og markedsføring, innovasjonsarbeid og produktutvikling i den fiskeriavhengige kommunen. Dernest får ungdommen færre lokale alternativer hvis de vil satse på slike yrker i framtiden. I stedet ligger framtidens utfordringer på de steder hvor hovedkontorene er lokalisert, for Nordkapps del særlig i Tromsø og Ålesund.

Konsekvensene av strukturforandring og funksjonstapping har vært store for Nordkapp. Hovedkontorene for fiskerisamvirket i Kamøyvær og Finotro i Honningsvåg ble dratt med da bølgen med nedlegging startet for 15-20 år siden. Deretter forsvant administrasjonene av sildoljefabrikken, rekefabrikkene og trållerederiet da disse ble nedlagt. Flere av disse bedriftene hadde egne markedsavdelinger og utviklings- og analyselaboratorier. Alle disse funksjonene representerte arbeidsplasser for relativt høyt utdannede tilsatte. Strukturforandring og funksjonstappingen bidro sannsynligvis til nedleggelse av mer enn 300 arbeidsplasser i

fiskerinæringen i Nordkapp i tiden fra 1980 til 1990.

Denne situasjonen har tydeligvis vært vanskelig å "takle" for Nordkapp. Som om ikke dette var nok ble Luftforsvarets stasjon nedlagt i 1995, en annen type kompetansearbeidsplasser med 80 stillinger ble borte. Det er nå forventet at Nordkapp sjøl skal få fram nye arbeidsplasser slik den nye distriktpolitikken krever.

Antakelsen som tilsa at den regionale utviklingen (helt eller delvis) er en konsekvens av produksjonsstrukturene til de eksterne eiere (produksjon av store mengder saltfisk med få arbeidere), synes altså å ha noe for seg. De strukturelle endringene som har funnet sted i Nordkapp, og gjennomført av eksterne eiere, har hittil vært til hinder for en egenbasert vekst. Bedrifter er blitt nedlagt og arbeidsplasser borte. Før vi kan forestille oss noe om hvordan framtidens utvikling vil være, må noen av de samfunnsmessige konsekvensene av fremmedeie diskuteres. På hvilken måte bidrar eksternt eide bedrifter til å endre den utviklingen som preger Nordkapp med utflytting? I resten av denne artikkelen vil fremmedeide bedrifter og deres tilpasning til befolkningsutviklingen bli diskutert. Videre vil mulighetene for å få til en egenbasert vekst bli diskutert ved å diskutere fremmedeide bedrifter og deres innvirkning på to av de mest sentrale aspektene ved moderne teorier for lokal næringsutvikling; arbeid i nettverk og lokal kunnskapsoppbygging.

Utfordringene for Nordkapp er formidable. Med den eksisterende geografiske arbeidsdelingen som et faktisk utgangspunkt, blir nå spørsmålet hvordan, på hvilken måte den lokale innflytelsen tross alt viser seg gjennom den lokale konteksten. Kan bedriftene i området likevel være i stand til å dra nytte av eksterne impulser, samtidig som de opptrer som lokale 'forbilder' for nye virksomheter. Bidrar eksterne impulser og globale prosesser i denne situasjonen til å styrke regionen eller til å svekke den ytterligere? Ikke minst, hvilke tiltak er de lokale aktørene så i stand til å iverksette som styrker lokal selvstendighet og lokal vekst på regionens egne betingelser?

Fiskeindustrien tilpasser seg økt fraflytting

Samtidig med forandringene i produksjonsstrukturen i fiskeriene i Nordkapp, har også en klar forandring i de demografiske mønstrene funnet sted.

Den demografisk utviklingen i Nordkapp spesielt, og i kyst-Finnmark i allminnelighet, er svært negativ. Folketallet i kyst-Finnmark gikk ned med 15% fra 1980 til 1998, mens resten av fylket hadde en økning på 6 % (Hansen, 1998). Spesielt er fraflyttingen stor blant ungdommen. Mellom 1980 og 1998 ble antallet unge i Kyst-Finnmark redusert med 24%. I Nordkapp var nedgangen i antall unge mellom 16 og 29 år på 278 personer. Reduksjonen av unge mennesker i denne aldersgruppen utgjorde 71% av hele befolkningsnedgangen i kommunen (Shanmugaratnam & Tønnesen 1999, 6).

En fiskeindustrileder sa at "feskierian har aldri fænga ungdommen noe særlig" og at rekruttering fra de unge i lokalsamfunnet blir vanskelig (*op.cit.*, 22).

Hvis fiskerinæringa ikke har arbeidsplasser som krever kompetanse fra for eksempel høyere utdanningsinstitusjoner, og andre kompetansebaserte arbeidsplasser ikke finnes, finnes heller ikke arbeidsplasser for nyutdannede som ønsker å vende hjem. Fiskeindustrien trekker med andre ord til seg noen ungdommer i fiskerisamfunnet som har spesielt innrettet kompetanse mot primærsektorene, men støter fra seg resten (*op. cit.*, 23). "Fiskeindustrien i Nordkapp kan i dag operere som en pull-faktor for noen av ungdommene som foretrekker å planlegge et liv i hjemstedskommunen, mens dens mangel på de øvrige leddene i verdikjeden forårsaker en push-effekt for mange flere" (*op.cit.*, 23).

I Nordkapp ble ikke denne negative demografiske prosessen omtalt som et problem for fiskeindustrien. Tre av lederne av fiskeindustribedrifter ble intervjuet om befolkningsutviklingen og dens betydning, de benektet at de lot seg påvirke av fraflyttingen fra Nordkapp. "Grunnen var enkel. Næringen ansatte rett og slett ikke spesielt mange mennesker" (*op.cit.*, 23). Svarene fra lederne av fiskeindustrien tydet på at fiskerinæringa i Nordkapp ikke har et befolkningsproblem, det er det kommunen som har! I utgangspunktet kan

reduksjon i folketallet bety redusert rekruttering til arbeid, noe som vil redusere bedriftenes fleksibilitet. Men bedriftene var relativt uberørt av fraflyttingen ved at de tok inn fremmedarbeidere, dette var en tilpasning til mangel på lokal arbeidskraft som lenge har vært institusjonalisert, bl.a. av Finotro. Når fiskeindustrien i Nordkapp for en stor del er restrukturert til saltfisk-produksjon, vil den ikke kreve mange arbeidere. Og fiskeindustribedriftene kunne dermed holde på med aktiviteter som krevde lav kompetanse, dermed var det lettere å rekruttere folk utenfra.

Mangelen på lokal rekruttering til fiskeindustrien ble kompensert av import av arbeidskraft og av en funksjonsdeling for fiskeindustrien som lokalt produserte en næringsstruktur preget av lokal kompetanse. Med utgangspunkt i verdikjedebetraktninger og tanker om stivhengighet kan vi si at strukturen i fiskerinæringa skaper lite behov for arbeidskraft i allminnelighet. Dessuten kan arbeidsfunksjonene fylles av arbeidskraft med liten formell kompetanse. Når samtidig lokal ungdom ikke vil la seg rekruttere, eller de lokale ikke anses som dyktige nok (Shanmugaratnam & Tønnesen, 1999:25), kan vi si at fiskeindustrien sikrer sin lokale fleksibilitet ved å fristille seg fra fiskerisamfunnene.

Den lokale responsen på sentralisering og nedgang for utkantene besto altså av en fristilling fra lokale begrensninger for lokale aktører. Fleksibiliteten for fiskeindustribedriften ga de lokale bedriftslederne relativt stor frihet i de økonomiske tilpasningene, men også de var sannsynligvis preget av den vanskelige situasjonen som lokalsamfunnet var kommet i.

Som ansvarlige innbyggere i et lokalsamfunn måtte de også delta i handlinger for å styrke lokalsamfunnet. En bedriftsleder i et lite fiskevær uttrykte liten bekymring på bedriftens vegne (over fraflyttingen, min anmerkning), mens han som medlem av lokalsamfunnet var atskillig mer bekymret for den samme fraflyttingen. Han brukte derfor deler av overskuddet fra sitt næringsengasjement på tiltak som ikke er knyttet til bedriften" i lokalsamfunnet. Blant annet kjøpte han den lille kirken på stedet, restaurerte den og gjorde den til et samlingsmerke på stedet (*op.cit.*, 24). Fiskeindustri lederne har lært seg å leve i to ulike roller; en som bedriftsledere og en som ledere i et lokalsamfunn.

Samarbeid i lokale produksjonssystemer og eksternt eierskap

I strategiene for regional utvikling er det som nevnt samarbeid mellom lokale aktører som framheves som nødvendig for en egenbasert utvikling (Isaksen, 1995). Aktørene i det lokale produksjonssystemet har fordeler av samarbeid om løsning av flere typer tiltak i produksjonsprosesser. Oppgaver kan løses i fellesskap og med alles ressurser, kompetanse deles, informasjon overføres, institusjoner etableres som danner gunstige eksternaliteter med fordeler for hver enkelt. Hvis utkantkommunen skal få til en vekst som gror fram fra egne rekker kan slike horisontale nettverk i de lokale produksjonssystemene være nødvendige. Lokale bedrifter som er eksternt eid skal sikre eierne nok råstoff, og deretter frambringe de varene som produksjonsplanene tilsier. Å sikre tilgangen på råstoff er den primære oppgaven for lokale bedrifter. Med denne funksjonen er ikke deltakelse i regionale nettverk noe mål i seg selv hvis slikt samarbeid ikke er åpenbart nødvendig for å oppfylle hovedoppgaven.

Et område som er dominert av eksterne eiere kan da få etablert nettverk som er målrettet for å støtte opp under eierkonsernets målsettinger, ikke hva som måtte gi støtte til en regional utvikling. I utgangspunktet er det svært lite samarbeid mellom fiskeindustribedriftene i Nordkapp (Fløysand & Lindkvist, 2001). Våren 1999 samarbeidet likevel fire av de fem fiskeribedriftene i Nordkapp med hverandre om et begrenset kjøp og salg av råstoff (og noe saltfisk) (Aasebø & Roalsvik, 1999:11). Dette samarbeidet var forretningstransaksjoner mellom bedriftene (Bjørge, 1999:15). Bare en av fiskeribedriftene trodde at samarbeidet om råstoff ville vare ved hvis fiskerikrisen inntraff. ....*jeg tror alle vil mele sin egen kake mest mulig, mente en annen bedriftsleder. Samarbeid kan uansett være vanskelig, også om råstoff. Tre bedrifter hadde samarbeidet om eierandeler i russiske trålere. En av partene måtte trekke seg fra samarbeidet fordi NN (konsernet) ikke ville være med på å bygge opp forretningsfordeler for de to andre* (Bjørge, 1999:14-15).

Andre typer samarbeid var det lite av. Bedriftene hadde også lite samarbeid med andre typer av lokale bedrifter. En bedriftsleder mente at grunnen til manglende samarbeid om andre tiltak enn råstoff skyldtes eierforholdene. *Med en lokal eierkonstellasjon kan man nok gjøre en del flere grep som går på samarbeid enn om man er eid utenfra...* sa en annen (Aasebø & Roalsvik, 1999:11-12). Fremmedeie i Nordkapp legger hindringer i veien for horisontale koblinger i det lokale produksjonssystemet (Bjørge, 1999). Det er derfor ikke uventet når disponenten nettopp i den "lokale" bedriften fortalte at slike samarbeidsprosjekter med lokale bedrifter utenom fiskerisektoren nå var i ferd med å starte opp.

Denne situasjonen for nettverkssamarbeid synes å bekrefte antakelsene om manglende støtte fra eksterne eiere til å fremme lokal utvikling.

Manglende interesse for deltakelse i Kompetansenettverk

En annen side av samarbeidsforholdene viste seg da spørsmålet om et mer næringsrettet kompetansesenter ble brakt på banen vinteren 1999. Nordkapp kommune ønsket å opprette et kompetansesenter for fiskerinæringen for å styrke den kollektive kompetansen i det lokale produksjonssystemet, og for å oppmuntre til oppbygging av lokalt eide bedrifter som ikke sjøl har utviklet alle funksjonene knyttet til produksjonsprosesser (kurs og opplæring) eller verdikjeden utenom fiskeindustribedriften (fangst og marked). Dessuten forestilte man seg at både eksternt eide bedrifter og lokale foretak ville dra nytte av en heving av teknologisk kompetanse, og man kunne få til en institusjonalisering av lokale støtteapparater for fiskeribedriftene. Bjørge (1999) undersøkte hvordan fremmed eierskap påvirket den lokale kompetanseutviklingen i fiskeindustrien. Lokalt eide bedrifter må stadig fornye sine kunnskaper om salg og marked, de ville derfor kunne ha stor nytte av erfaringer, strategier og kompetansen ellers som eksternt eide bedrifter hadde adgang til. I følge Bjørge (1999) så imidlertid eksternt eide bedrifter

seg lite interessert i et lokalt kompetansesenter for fiskeindustrien og var lite interessert i etableringen av en næringshage.

Positive sider ved fremmedeie - fleksibilitet

Fiskerisamfunnene er vant med ressurskriser og økonomiske vansker for fiskeindustrilegg. Fire av de fem fiskeindustrileggene i Nordkapp har vært gjennom eierskifter, konkurser og usikkerhet i løpet av de siste ti årene. Folk mister arbeid og fiskerne får ikke levert fangstene sine. Spørsmålet er hvordan en situasjon med eksternt eierskap vil påvirke motstandskraften mot kriser.

Med utgangspunkt i den strukturen som finnes i den lokale fiskeindustrien (saltfiskproduksjon med stor behov for fisk), føringer fra eksterne eiere og den offentlige fiskeriforvaltningen, ville bedriftene i Nordkapp satse på fleksible tilpasningsstrategier når ressurs-situasjonen igjen ble vanskelig (Aasebø & Roalsvik 1999, 12). Selv om man fikk en negativ ressursituasjon i framtiden, mente bedriftslederne at det ville være mulig å gjennomføre flere forandringer i bedriften før konsekvensene lokalt ble vurdert som negative. For det første ville konkurransen mellom de lokale bedriftene øke. De samarbeidstiltak som tross alt fantes om kjøp av råstoff, kunne opphøre. Hver enkelt av bedriftene som spesialiserte seg på ett produkt ville nå omstille seg til en mer fleksibel produksjon. Aktørene vil satse på andre fiskeslag enn torsk. Disse fleksible tiltakene ville sannsynligvis være lettere å få til ved hjelp av de konserndominerte nettverkene som fire av de lokale bedriftene deltok i, enn om man sto alene. Hvis ressursnedgangen ble merkbar, slik forskerne hevdet, var man med andre ord forberedt. Den lokale responsen til ressursprosessene var som forventet, aktørene ønsket å tilpasse seg og ville legge om til strategier som lot seg forene med mindre fisk.

En bedriftsleder sa at *"vi kan være veldig fleksible, hvis det blir dårlig for saltfisk kan vi produsere filet... det er ingen problemer å bytte mellom produksjonstyper og råstoffslag"*. En annen bedriftsleder: *"vi vil klare oss uansett...det går an å satse på lagesalting og filetering som man kan få inn på*

markeder der en får bedre betalt for fisken". En tredje bedriftsleder hevdet at *"... slik jeg ser det er det to måter å drive fiskeproduksjon i dag. Du kan være fleksibel eller du kan være spesialisert. Er du spesialisert har du en veldig stor organisasjon, men er du fleksibel så kan du lukke deler av anlegget. Hvis vi ser at nå får vi en veldig svak tilgang på råstoff, kan vi stenge ned deler av anlegget og redusere arbeidsstokken"* (Aasebø & Roalsvik, 1999:12).

Undersøkelsen blant fiskeindustribedriftene i Nordkapp viste at deres fleksibilitet var bygd på tre typer av fleksibilitet. Den første var *volumfleksibiliteten*, bedriftene kan tilpasse seg volumvariasjoner på flere måter. Ved volumnedgang kan produksjonen stanses midlertidig, eller det volumet man får tak i kan utnyttes til mer videreforedling, hvilket sikrer arbeidsstokken mer arbeid til tross for volumnedgangen. En annen fleksibilitetstype er *produksjonsfleksibiliteten* som innebærer at produktspekteret forandres ofte og raskt, avhengig av det råstoffet som er tilgjengelig. Denne typen fleksibilitet krever at hensynet til kjøperne i markedet tones ned, at bedriftene selger det produktet de får best betalt for og til de markedene som til enhver tid vil ta imot dem. Denne strategien er ikke ukjent. Bare to av fire bedrifter var likevel innstilt på å omstille til mer videreforedling.

En bedriftsleder hevdet at økt videreforedling med nye produkttyper *"... ikke ville være lønnsomt da det krever så store kvantum råstoff, som er vanskelig å få tak i ved en ressursnedgang"* (Aasebø & Roalsvik, 1999:14). Årsaken var at mangel på ressurser ville presse fiskeprisen opp, råstoffet til videreforedling ville dermed bli for dyrt. Bedriften ville da tjene på å selge fisken fersk. Resultatet ville bli mindre foredling enn i dag. Det motsatte standpunktet inntok en annen bedriftsleder som hevdet at ved mindre fisk måtte fisken bearbeides enda mer for å få større verdi ut av den. Alle bedriftslederne ville omstille til produksjon basert på andre fiskeslag.

En siste type fleksibilitet var *finansiell fleksibilitet* som betyr å prioritere høy likviditet og rask inntjening. Salg av fersk fisk kan være svaret på dette kravet om fleksibilitet. For konsernbedrifter er kravet om å være finansielt fleksibel sannsynligvis mindre enn blant små selvstendige bedrifter.

Strategiene som industrilederne ser for seg ved en nedgang i torskebestanden framgår av tabell 5. Tabell 5 viser at industrilederne ser for seg en viss framtidig ekspansjon med utgangspunkt i situasjonen våren 1999. To bedrifter vil gjennomføre investeringer og en vil satse på økt videreføring.

Persepsjonen til bedriftslederne baseres på vissheten om den store handlingsfriheten og fleksibiliteten bedriftene har i turbulente tider. Om det ikke var torsk nok, var det jo annen fisk i havet! ”Der er jo andre typer fisk i havet. Det er jo sei i havet!” sa en bedriftsleder. En annen hevdet at ”Er du fleksibel i produksjonen, så kan du lukke anlegget. Det er det vi kan gjøre hvis vi ser at det blir svak tilgang på råstoff. Da gjør vi en del inngrep på anlegget, stenger store deler av det, og reduserer de faste kostnadene med 40 til 60%” (Aasebø & Roalsvik, 1999:14).

Eiernes finansielle evne gjorde fleksibilitetsstrategien lettere å få til, men lokalt begrenset handlefriheten likevel av eierforholdene for anleggene. De endelige beslutninger om hvilke strategier som skulle velges, ville i siste instans bli tatt ved hovedkontorene. Fiskeindustribedriftene møter altså ressursnedgangen ved å tilpasse seg krisen.

Gjennom sine forsøk på å være fleksible kan bedriftene bidra til å gjenopprette fiskeressursene, samtidig som deres form for lokal respons vil sikre det lokale produksjonssystemet i nedgangstider. Støtten fra eksterne eiere var i slike tider positiv.

Bedriftene i Nordkapp viste alle tegn på evne til å tilpasse seg vanskeligheter for å ”ri av” turbulente tider, en egenskap de deler med de fleste fiskeribedrifter (Dreyer, 1998). Evnen til å tenke på fleksible løsninger er ikke avhengig av eiendomsretten til bedrif-

tene. Denne mentaliteten bygger på tradisjoner i fiskeindustrien, den preges av lokal kompetanse og er støttet av verdier og normer i hele det nordnorske fiskerisystemet. Lokale aktører kan med andre ord lete etter lokale tilpasninger som både vil tjene eksterne eiere og utkantsamfunnet.

Lokalsamfunnet er opptatt av å bevare det lokale næringslivet, i vanskelige tider kan eksterne eiere hjelpe til. Med den strukturen industrien i Nordkapp hadde fått er derfor lokalsamfunnets og bedriftens skjebne knyttet til hverandre også når problemer melder seg. Tilknytningen til eksterne eiere behøvde ikke være en negativ belastning for den lokale evnen til å sikre bedrifter et grunnlag for effektiv tilpasning i en kommende og vanskelig ressursituasjon. Men her lå også vanskelighetene. Eiertilknytningen begrenset handlingsmulighetene for effektiv tilpasning betydelig. Siden både bedrift og lokalsamfunn hadde interesse av fortsatt store landinger av fisk, vil presset på ressursene ikke gjøre framtidsutsiktene for lokalsamfunnet lysere.

Diskusjonen til nå har vist at eksternt eierskap har påvirket den strukturelle innretningen av fiskeindustrien i Nordkapp mye. Også holdninger overfor, og beredskap til omstilling ved råstoffvansker er påvirket av de sosiale og økonomiske relasjonene lokale aktører deltar i sammen med eksterne eiere. Likevel er lokale holdninger og tilpasninger også et resultat av lokal kultur og tradisjoner i den nordnorske fiskeindustrien. Fleksible tilpasninger kan ikke bare forklares med eksternt eierskap. Spørsmålet som stilles er om eksterne eiere også har en læringseffekt overfor de aktørene som er selvstendige.

Tabell 5 Industriledernes produksjonsstrategier

<i>Produksjonsstrategier</i>	<i>Antall bedrifter med disse produksjonsstrategier våren 1999</i>	<i>Antall bedrifter som vil vurdere disse strategiene ved eventuell råstoffnedgang</i>
Satsing på økt videreføring	1	2
Satse på nye typer av fisk	-	4
Satsing på mindre videreføring	-	1
Reduksjon av arbeidsstokken	-	4 (ved langsiktig ressurs-svikt)
Opprettholde arbeidsstokken	-	2 (ved kortsiktig ressurs-svikt)
Gjennomføre investeringer	2	-

Eksterne eiere og opplæring til markedstilpasning

Vinteren 2000 foreslo fylkesmannen i Finnmark at salget av ubearbeidet fisk fra Finnmark skulle belegges med en ressursavgift. Mest mulig av råstoffet skulle foredles ved fiskeindustrileggene i Finnmark og ikke sendes ubearbeidet til andre land. Dermed ville sysselsettingen styrkes. Økt aktivitet, økt sysselsetting var målet. Dette initiativet førte til en interessant debatt i Finnmark mellom en representant for fiskeindustrien i Nordkapp, *Bjørn R. Olsen* som er medeier i og disponent for *Storbukt fiskeindustri* i Honningsvåg, og *Hagbart Nilsen* i selskapet *Nils H. Nilsen* i Båtsfjord. Hagbart Nilsen fra Båtsfjord støttet avgiften, mens Bjørn R. Olsen fra Honningsvåg protesterte mot en slik ressursavgift.

Båtsfjord er på mange måter den regionale motsetningen til Nordkapp i fiskeindustrien i Finnmark.

I Båtsfjord er bedriftene i overveiende grad styrt av lokale eiere med røtter i lokalsamfunnet. Produksjonsstrukturen er allsidig, med konsentrasjon om produksjon av filet, men også produksjon av saltfisk, salg av fersk fisk, rekeproduksjon, produksjon av fiskeavfall og noen videreforedledede produkter. Mellom aktørene er det utviklet et sterkt internt samarbeid. Gjennom funksjoner som Båtsfjordmiljøet har sett behovet for, er etablert kompetansebedrifter på data, salg og andre typer service (Fitje, 1999). I følge Hagbart Nilsen fra Båtsfjord vil ressursavgiften bidra til at fiskeressursene ikke sendes ubearbeidet fra Finnmark, sysselsettingen vil bli bedre og livskraftige lokalsamfunn kan dermed opprettholdes (Finnmark Dagblad, 29.02.00). Mens Nilsen fra Båtsfjord på denne måten hevdet at bosettingen vil rammes av at filetindustrien taper, mener Olsen fra Nordkapp at dette synet ikke tar tilstrekkelig hensyn til økonomiske hensyn i produksjonen eller til produksjonsforhold i Finnmark.

Bjørn Ronald Olsen skrev brev til fiskeriministeren hvor han tok sterkt til ordet mot fylkesmannens forslag. Olsen sa det ville være svært uheldig å legge restriksjoner på måten fisken anvendes. Ressursavgiften vil

vri produksjonen over fra den produksjonskombinasjonen som saltfisk- og ferskfiskprodusentene i Nordkapp-regionen satser på til en ulønnsom filetproduksjon i Båtsfjord-regionen.

Mye kan tyde på at filetproduksjon som Båtsfjord satser på er et produkt i nedgangsfasen av sin produktcyklus. Filetteknologien er blitt mer utbredt, substitutter er lett tilgjengelige fra andre produksjonsområder til priser produktene fra Finnmark ikke kan konkurrere med. For fersk torsk og saltede produkter derimot har det lenge vært selgers marked, og resultatet har i siste del av 1990-årene vært stor lønnsomhet i saltfisknæringen, mens filetindustrien har hatt vansker.

Denne situasjonen framgår av tabell 6 som gir indikasjoner på vanskene som filetproduksjonen strir med, og som mange ønsker å beskytte gjennom skattelegging med den begrunnelse at bosettingsmønsteret også beskyttes. Tabell 6 indikerer at produktiviteten kan være høyere i saltfiskindustrien enn i filetindustrien⁵). Lederen av fiskeindustribedriften fra Nordkapp har ikke tro på at filetindustrien med dagens teknologi er lønnsom. Han sier at liberaliseringen i fiskerinæringen de siste ti årene med lettere tilgang på russisk fisk, oppheving av eksportmonopolene og en sikrere markedsadgang gjennom EØS-avtalen har gitt mulighet til kombinasjon av saltfiskproduksjon og salg av ferskfisk til eksport eller andre filetbedrifter. "Vi må ha frihet til å produsere de produkter som gir lønnsomhet i markedet på sikt. Det sikrer både bedriften og arbeidsplassene", skriver Olsen til fiskeriministeren, ifølge Finnmark Dagblad (29.02.2000).

Diskusjonen mellom representantene for de to ulike produksjonssystemene viser at Båtsfjordrepresentanten vil bruke det lokale produksjonssystemet til å sikre det lokale samfunnet, mens Nordkapprepresentanten vil sikre bedrift og økonomi. Når produksjonsstrukturen i Båtsfjord ikke gir stor nok fortjeneste bør den beskyttes gjennom skattelegging, mens Nordkapprepresentanten vil ha frihet til å sikre seg selv.

Denne diskusjonen synes å vise at den økonomiske tilpasningen også blant selvstendige produsenter i Nordkapp er basert på en kontekst preget av fremmedeie. Eksterne eiere har kommet inn og "funnet" et område

som egnet seg for saltfiskproduksjon. Lokale eiere kan deretter ha 'lært lekse si' av de eksterne eierne som bestemte den lokale produksjonsstrukturen og viste hvordan salg kunne foregå. De har sett hvor vellykket flere av dem driver, hvorfor ikke følge etter?

Gjennom lokale produksjonssystemer som også er preget av sterke fremmedeide aktører kan lokale fiskerisamfunn bli tilpasset markedsetterspørselen på en mer effektiv og skånselløs (?) måte enn produksjonssystemer som må ta lokalpolitiske hensyn. Produksjonen rettes mot salg og økonomi og ikke lokalpolitiske hensyn.

Økonomien vinner i Nordkapp, produksjonsstrukturen er blitt markedstilpasset og hovedfokus er på foretakenes økonomiske tilpasning og ikke på lokalsamfunnet. Tapet som produksjonssystemet med fremmedeide bedrifter påfører lokalsamfunnet, er likevel ikke overvunnet. Det er fortsatt ikke gitt at hypotesen som gjaldt regional utvikling på eksterne eieres premisser, bør forlattes. Eksterne eiere fremmer ikke lokale produksjonsnettverk hvis siktemålet skal være lokal eller regional utvikling basert på lokale jobber som vil rekruttere ungdommer fra stedet med fagutdanning og høyere utdanning. Likevel kan en god økonomisk plattform være et grunnlag for framtiden for den framvekst av nye selvstendige eiere som det selvstendige systemet tross alt har åpnet opp for. Det grunnleggende spørsmålet om egenbasert utvikling med utgangspunkt i eksternt eide bedrifter, må altså besvares både negativt og positivt for fiskeindustriens vedkommende.

Muligheter for lokal utvikling i distrikter med fremmedeide næringsliv

Denne artikkelen har diskutert mulighetene for å få til lokal vekst basert på egne forutsetninger i et utkantområde med et fremmedeide næringsliv. Mange norske utkanter er i samme situasjon som Nordkapp. De har et næringsliv dominert av eksterne eiere som

har gitt utkantområder begrensede muligheter i konsernernes geografiske oppdeling av produksjonskjeden.

For det første vil eksterne eiere restrukturere lokale produksjonsstrukturer til å passe inn i konsernets produksjonsplaner. Viktige funksjoner trekkes dermed ut av lokalsamfunnet og plasseres mer sentralt. Resultatet er tap av lokale arbeidsplasser, og befolkningsnedgang. Eksternt eide bedrifter handler sannsynligvis også mer "egoistisk" enn lokalt eide bedrifter fordi de ikke deltar i lokale næringsnettverk i samme grad som lokale aktører. Eksempelstudiene fra fiskeindustrien (Lindkvist & Fløysand, 2000) viste dessuten at lokal respons har vanskelig med å prege uselvstendige lokale produksjonssystemer siden lederne av lokalt eide bedrifter ikke velger annerledes enn de eksterne bedriftene. Fremmedeide bedrifter som får dominere, påvirker tydeligvis verdier og normer i lokale produksjonssystemer. Hvis lokale meningssystemer blir preget av måten fremmedeide bedrifter innretter produksjonen, kan lokale alternativer svekkes. Den eksterne innflytelsen undergraver dermed tradisjonelle, lokale tilpasninger for å fremme næringsmangfold og moderne arbeidsplasser.

Diskusjonen mellom Olsen fra Nordkapp og Nilsen fra Båtsfjord viste at lokale aktører i Nordkapp har tatt etter de eksterne eierne. Ved å fremme egne interesser, er de lettere blitt knyttet opp til de markedsøkonomiske betingelsene for produksjon og drift. De lærer å omstille produksjonen både til lokale forutsetninger og behovene i markedene for fiskevarer. Lokale aktører lærer å tenke "business", kanskje på bekostning av "lokalsamfunn" i sine produksjonsopplegg. Lokale aktører lærer å opptre mer fleksibelt både i produksjonen og i forhold til lokalsamfunn. Eksternt eierskap synes derfor å ha noen funksjonelt positive virkninger, mens virkningene for lokalsamfunnetes samarbeidsrelasjoner og evne til nyskaping basert på lokalt basert kompetanse og egenkontroll kanskje kan bli noe mindre positiv.

Tabell 6 Produksjonsstruktur og leveranser av torsk pr ansatt i Nordkapp og Båtsfjord

	Produksjon	Gjennomsnittspris pr kilo	Leveranser av torsk pr ansatt i 1999
Båtsfjord	Fersk+fryst filet	NOK 40	61 tonn
Nordkapp	Våtsaltet fisk	NOK 36	210 tonn

Source: Fløysand & Lindkvist 2001, Eksportutvalget for fisk

Hvis teorien om egenbasert regional utvikling skal bekreftes i lokale produksjonsmiljøer med eksterne eiere, bør undersøkes hvordan lokale aktører lærer av de eksterne eierne til å etablere lokale markedsrettede tilpasninger bygd på lokale ressurser og lokal kompetanse. Men den nødvendige betingelsen vil være om de lokale produksjonssystemene er i stand til å rekruttere

utdannet ungdom til utkantene. Det vil forutsette at arbeidsdelingen tillater en etablering i utkanten av viktige funksjoner i produksjonskjeden, også når fremmede eiere er viktige deltakere i produksjonssystemet. Dermed kan utkantområdet få til en etablering av kompetansearbeidsplasser for utdannede, unge mennesker.

Referanser

- Amin, A. & N. Thrift (1997). *Globalisation, Socio-economics, Territoriality*. In Geographies of Economies, Lee, R. & J. Wills (eds.). London: Arnold.
- Bjørge, M. (1999). Eierskap og kompetanse i fiskeindustrien i Nordkapp. Hvordan påvirker fremmedeie kompetanseutviklingen i fiskeindustrien. Mellomfagsoppgave i geografi, Universitetet i Bergen. Trykt i Lindkvist, K.B. & A. Fløysand, 2000.
- Bjørnevold, J. et al. (1987). Living conditions and social integration in fishing communities: a study of Leba, Poland and Honningsvåg, Norway. Troms: University of Tromsø, Institute of social science
- Cloke, P., Philo, C. & D. Sadler (1991). *Approaching Human Geography. An Introduction to Contemporary Theoretical Debates*. London: Paul Chapman
- Dreyer, B. (1998). Kampen for tilværelsen – et studium av overlevelsesstrategier i fiskeindustrien. Avhandling for Dr. Scient-graden. Tromsø: Norges Fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø
- Dunning, J.H. (1988). The eclectic paradigm of international production. A restatement and some possible extensions, *Journal of international business studies*, **19**, pp. 1-31.
- FIDA (1999). Fiskeridatabasen. Bergen: Institutt for geografi, Universitetet i Bergen
- Fitje, A. (1999). Nye tider – nye muligheter? En studie av fiskeindustrien i Båtsfjord. Rapport 2/99, Kystnærings-senteret, Honningsvåg.
- Fløysand, A. & K.B. Lindkvist (2001). Globalisation, local capitalism and fishery communities in change, *Marine Policy*, forthcoming.
- Hansen, J.Chr. & T. Selstad (1999). *Regional omstilling – strukturbestemt eller styrbar?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, J.Chr. & T. Selstad (1999). *Regional omstilling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, J.Chr. (1998). Befolkningsutviklingen i fiskerisamfunn i Finnmark. I Lindkvist, K.B. (red): Fiskerisamfunn og offentlig styring. Arbeidsnotat 1/98, Kystnærings-senteret, Honningsvåg.
- Isaksen, A. (1995). *Tiltaksstrategier og teorier for regional næringsutvikling*. I Regionalpolitikk og bygdeutvikling. Drøfting av lokale tiltaksstrategier, Amdam, R., Isaksen, A. & G. Mattland-Olsen (eds.). Oslo: Samlaget.
- Jakobsen, S.-E. & A. Fløysand (1998). Endrede rammebetingelser for norsk fiskeindustri – en empirisk analyse av romlige variasjoner i tilpasningen. SNF-rapport 57/98, SNF, Bergen.
- Jakobsen, S.-E. (1993). Samfunnsvitenskapelige forklaringsprinsipp og studier av fiskeriavhengige lokalsamfunn. Geografi i Bergen nr. 186, Bergen: Institutt for geografi, Norges Handelshøgskole og Universitetet i Bergen.
- Johannisson, B. & O. Spilling (red.) (1986). *Lokal næringsutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Knox, P. & J. Agnew (1998). *The Geography of the World Economy. An Introduction to Economic Geography*. London: Arnold.
- Lash, S. & J. Urry (1994). *Economies of Signs & Space*. London: Sage
- Lindkvist, K.B. & A. Fløysand (2000). Nordkapp kommune – næringsliv og regional utvikling. Perspektiver på norsk fiskerinæring, rapport 3/2000, Kystnærings-senteret, Honningsvåg.

- Lindkvist, K.B. (1986). Levekår og næringsutvikling i Finnmark. Hovedoppgave i samfunnsgeografi. Institutt for geografi, Universitetet i Bergen.
- Lindkvist, K.B. (1986). Levekår og næringsutvikling i Finnmark. Hovedoppgave i samfunnsgeografi. Institutt for geografi, Universitetet i Bergen.
- Lindkvist, K.B. (1994). Regionale utviklingstrekk i norsk fiskerinæring. (Regional development of the Norwegian fisheries trades). Bind 1 & 2. Dr. polit. avhandling. Bergen: University of Bergen.
- Lindkvist, K.B. (1996). Norwegian fisheries and the basis of regional development, *Norsk Geografisk Tidsskrift*, **50**:3-4, pp 171-186.
- Lindkvist, K.B. (2001) Governance, territoriality and the local production systems in Norwegian fisheries, *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography*, (forthcoming).
- Lovering, J. (1989). *The restructuring debate*. In *New models in geography*, Peet, N. & N. Thrift (eds.). London: Unwin Hyman
- Lundvall, B.Å. (ed.) (1992) *National systems of innovation. Towards a theory of innovation and interactive learning*. London: Pinter Publishers.
- Morgan, K. (1997). The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal, *Regional Studies*, **31**, pp. 491-503.
- Næringsplanen for Nordkapp (1999). Rullert strategisk næringsplan, Nordkapp kommune 1999-2002. Nordkapp kommune.
- Onsager, K. (1995). Restrukturering og nyskaping i norsk landbruksbasert matproduksjon. Endret organisatorisk og territoriell struktur og dynamikk, *Nordisk Samhällsgeografisk Tidsskrift*, **20**, pp. 140-160.
- Porter, M.E. (1987). *Konkurransestrategi*. Oslo: Tano.
- Sayer, A. (1992). *Method in Social Science - A realist approach*. London: Routledge
- Sayer, A. (1995). *Radical political economy. A critique*. Oxford: Blackwell.
- Shanmugaratnam, S. & A. Tønnesen (1999). Fiskeindustrien og befolkningsutviklingen i Nordkapp kommune. Et nærmere studium av fiskeindustriens struktur og rekruttering av arbeidskraft. Mellomfagsoppgave i geografi, Universitetet i Bergen. Trykt i Lindkvist, K.B. & A. Fløysand, 2000.
- Simon, D. (1990). *The Question of Regions*. In *Third World Regional Development. A Reappraisal*, Simon, D. (ed.). London: Paul Chapman Publishing, pp. 3-23.
- Spilling, O.R. (1991). Kulturstrategier i lokal utvikling. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, **32**.
- St.meld. 33 (1992-93). By og land, hand i hand. Om regional utvikling. Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- Storper, M. & R. Walker (1989). *The capitalist imperative: Territory, technology, and industrial growth*. Oxford: Blackwell
- van Bakel, M., Hogenstijn, M., van der Hoogt, R. & M. de Laat (1999). The future of the fish processing industry i Nordkapp kommune, Finnmark, Norway. Perception of the labour force as a factor that influences the future of the industry. Mellomfagsoppgave i geografi, Universitetet i Bergen. Trykt i Lindkvist, K.B. & A. Fløysand, 2000.
- Vatne, E. (1990). Hvorfor er nettverk mellom foretak viktig for den regionale utvikling, *NordREFO*, 2, pp.159-168.
- Aasebø, F. & A. Roalsvik (1999). Torsk på ramme alvor. Hvordan lederne av fiskeindustribedrifter i Nordkapp oppfatter ressurskrisen, og deres holdninger til omstilling. Mellomfagsoppgave i geografi, Universitetet i Bergen. Trykt i Lindkvist, K.B. & A. Fløysand, 2000.

Noter

- 1) Knut Bjørn Lindkvist og Arnt Fløysand er førsteamanuensiser ved Norges handelshøgskole.
- 2) Denne artikkelen bygger blant annet på et feltkurs Institutt for geografi ved Universitetet i Bergen gjennomførte våren 1999 for å undersøke de forutsetninger Nordkapp kommune har til å snu en negativ befolkningsutvikling og næringsutvikling om til en positiv regional utvikling.
I samarbeid med Nordkapp kommune ble utført syv mindre prosjekter, særlig om fiskerinæringens og turistmens betydning og deres muligheter for å bidra til ny næringsutvikling, omstilling i det lokale næringslivet og stanse den negative befolkningsutviklingen. Undersøkelsene gjaldt også utviklingen av akvakulturnæringen og fokuserte spesielt på kompetanseutviklingen i diskusjonen om opprettelsen av en næringspark i Nordkapp. For disse analysene vises til Lindkvist & Fløysand (2000).
- 3) Verdikjede: kjeden av økonomisk aktivitet fra råvarehøstingen til salget av det ferdige produktet (Lindkvist, 1994). Ofte brukt synonymt med begrepet *produksjonskjede* om de stegvise aktivitetene (direkte arbeid) i framstillingsprosessene av produkter fra råvare til ferdig produkt, med salg av varene (Onsager, 1995:157). Mellom hver stasjon i denne produksjonskjeden tillegges arbeidsemnet en tilleggsverdi som er resultatet av bearbeiding i den stasjonen varen beveger seg gjennom (Vatne, 1990).
- 4) Etter at forskningsprosjektene som denne artikkelen bygger på, ble avsluttet i mai 1999 er en ny bedrift overført til kategorien "delvis lokalt eid".

-
- 5) Tabellen forteller ikke hvor mye høyere produktiviteten er i saltfiskindustrien. Tabellen forteller kun at leveransene i Båstfjord utgjør mindre enn 30% pr ansatt sammenlignet med leveransene i Nordkapp, og at prisgapet mellom saltfisk og filet er lite.